

ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ
ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ
ΚΑΙ ΟΙ ΧΡΗΣΜΟΙ ΤΟΥ

Αν και οι χρησμοί της Πυθίας στο μαντείο των Δελφών προς τους πιστούς καταγράφονταν από τους ιερείς μετά τη χρησιμοδοσία, αυτοί δεν έχουν διασωθεί σε κάποιο συγκροτημένο σώμα επιγραφών. Όμως φαίνεται ότι στην αρχαιότητα θα υπήρχαν παρόμοιες συλλογές, όπως πληροφορούμαστε σε ύστερη εποχή (2ος αι.) από τον περιηγητή Πausανία (10, 12, 11), ο οποίος ρητά δηλώνει ότι άντλησε χρησμούς από τον Κύπριο Εύκλουν, τους Αθηναίους Μουσαίο του Αντιφήμου και Λύκο του Πανδίωνος και τον Βοιωτό Βάκι. Σήμερα σώζονται συνολικά 615 χρησμοί (οι περισσότεροι έμμετροι), οι οποίοι μας έχουν παραδοθεί από φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες.

Η αρχαιότερη γνωστή σε εμάς πηγή για δελφικούς χρησμούς είναι οι ιστορικοί του 5ου αι. π.Χ. Ηρόδοτος και Θουκυδίδης, κυρίως ο πρώτος: όχι τυχαία αυτός καταγράφει 66, ενώ ο δεύτερος 15. Η διαφορά είναι ότι ο Ηρόδοτος στην κύρια αφήγησή του (τα Μηδικά) προχωρά σε πολλές παρεκβάσεις και μάλιστα αρέσκεται στο «εξωτικό», αφού η *Ιστορίη* του βρίθεται από αναφορές σε «παραμυθιακά» περιστατικά. Αντιθέτως, ο Θουκυδίδης στο έργο του παραχωρεί μικρότερη θέση στο θείο και προσπαθεί να ερμηνεύσει τα γεγονότα ορθολογιστικά, ακόμα και τα «ρήματα» του θεού. Όταν μάλιστα χρησιμοποιεί κάποιον χρησμό, το κάνει, επειδή εκείνοι, στους οποίους δόθηκε, πιστεύουν σ' αυτόν.

Ίσως ο χαρακτηριστικότερος χρησμός του Ηροδότου αναφέρεται στα «ξύλινα τείχη» των Αθηνών μετά τη μάχη των Θερμοπυλών, το 480 π.Χ.: «Δεν μπορεί να καταπραΰνει η Αθηνά τον Ολύμπιο Δία, αν και χρησιμοποιεί πολλά παρακάλια και μεστή σοφία. Θα επαναλάβω σε σένα χρησμό τόσο σκληρό

όσο η πέτρα. Γιατί, όταν θα έχουν χαθεί όλα όσα υπάρχουν πάνω στον βράχο του Κέκροπα και στη σπηλιά του ιερού Κιθαιρώνα, ο Δίας, ο οποίος βλέπει τα πάντα, θα δώσει στην Τριτογενή μοναδικό τείχος να γίνει απόρθητο, το οποίο θα ευεργετήσει εσένα και τα παιδιά σου. Εσύ μη περιμένεις ατάραχος ούτε την ιππική δύναμη ούτε τον αναρίθμητο στρατό, ο οποίος έρχεται από τη στεριά, αλλά υποχώρησε, αφού στρέψεις τα νώτα σου. Κάποια στιγμή θα βρεθείς αντιμέτωπός τους. Θεία Σαλαμίνα, θα πάρεις μαζί σου στο χαμό παιδιά γυναικών είτε κατά τη σπορά είτε κατά τον θερισμό» (7, 141, 3-4).

Με πολεμικά γεγονότα, την (ανεπιτυχή) εκστρατεία του Κροίσου της Λυδίας εναντίον του Κύρου της Περσίας (547-546 π.Χ.), συνδέεται και χρησμός του μαντείου προς τον πρώτο: «Αν ο Κροίσος επιτεθεί στην Περσία, θα καταργήσει σπουδαία εξουσία» (1, 53, 3). Ο Κροίσος ενθαρρύνθηκε από την απάντηση, επιτέθηκε, αλλά έχασε τον πόλεμο και μαζί μ' αυτόν και το κράτος του. Να σημειωθεί ότι ο ίδιος χρησμός αναφέρεται ελαφρώς παρηλλαγμένος και από τον Αριστοτέλη (*Ρητορική* 3, 1407a) ως «Αν ο Κροίσος διασχίσει τον ποταμό Άλυ, θα καταργήσει σπουδαία εξουσία».

Επίσης σε ιστορικό πλαίσιο, τον Β' αποικισμό, αναφέρεται από τον Ηρόδοτο ο σχετικός με την ίδρυση της Κυρήνης χρησμός: «Βάττε, ήλθες για χρησμό. Ο άρχοντας Απόλλων Φοίβος σε στέλνει στη Λιβύη, όπου εκτρέφονται πρόβατα, για να ιδρύσεις αποικία» (4, 155, 3).

Ο Ηρόδοτος καταγράφει τους χρησμούς με κάποιον δισταγμό, αλλά χωρίς κριτική διάθεση. Ο Πausanias στέκεται πολλές φορές κριτικά απέναντί τους, αλλά δεν διστάζει να εμπλουτίσει το έργο του με διαφόρων ειδών αφηγήσεις, οι οποίες μπορούν να συμπληρώνουν την *Περιήγησίν* του. Επισκεπτόμενος

το μαντείο μεταξύ άλλων καταγράφει δύο χρησμούς στο ίδιο πλαίσιο με τον Ηρόδοτο, δηλαδή τον αποικισμό και τα Μηδικά. Χρησμός είχε δοθεί για την ίδρυση του Τάραντα στην Κάτω Ιταλία: «Ενώ ο Φάλανθος είχε ξεκινήσει για να ιδρύσει αποικία, έφθασε χρησμός από τους Δελφούς, μόλις τον πιάσει καταιγίδα, αν και ο καιρός είναι αίθριος, εκεί να ιδρύσει και πατρίδα και οικισμό» (10, 10, 6). Ο άλλος χρησμός σχετίζεται με ερώτηση του Θεμιστοκλή, αν θα μπορούσε να αφιερώσει στον Απόλλωνα μετά την επιτυχή έκβαση των Μηδικών. Και η Πυθία απάντησε: «Μη μου αφιερώσεις στο ναό τα πεντάμορφα λάφουρα της Περσίας. Στείλτα ταχύτατα στο σπίτι σου» (10, 14, 5).

Πηγές του Πausανία είναι, εκτός από διάφορες προϋπάρχουσες συλλογές χρησμών και φιλολογικές μαρτυρίες, επιπλέον και οι τοπικοί «εξηγητές», οι οποίοι τον συνόδευαν σε κάθε προορισμό του και του εξηγούσαν μνημεία και ιστορίες κάθε τόπου. Επίσης και ο στοχαστής Πλούταρχος (1ος αι.), ο οποίος

μάλιστα είχε διατελέσει ιερέας και στους Δελφούς, διασώζει αρκετούς χρησμούς. Παρ' όλη αυτά δεν χρησιμοποιεί κάποιο αρχείο του μαντείου, αλλά αντλεί στοιχεία από προγενέστερους συγγραφείς. Έχει συγγράψει μάλιστα και μία σύντομη πραγματεία για

το μαντείο, στην οποία καταγράφει την ιστορία ενός ιερέως του Ηρακλή στη Φωκίδα, ο οποίος για ένα παράπτωμά του ζήτησε χρησμό και έλαβε την – μάλλον καθησυχαστική – απάντηση: «Κάθε πράγμα, το οποίο γίνεται από ανάγκη, συγχωρείται από τον θεό»

[Πλούταρχος, *Ηθικά 404a/Περί τοῦ μή χράν ἔμμετρα νῦν τήν Πυθίαν (De Pythiae oraculis)*, 20]. Γενικώς το έργο του είναι πολυσχιδές και ειδικά στους *Βίους* του διασώζονται πολλές ανεκδοτολογικού περιεχομένου αφηγήσεις, κάποιες από τις οποίες περιλαμβάνουν χρησμούς, αν και κατά συμβατικό τρόπο, όπως θα ταίριαζε στους σκιαγραφόμενους χαρακτήρες.

Αν και ήδη από τον 4ο αι. π.Χ. είχαν αρχίσει οι δημόσιες εκδηλώσεις δυσπιστίας προς το μαντείο των Δελφών, ελάχιστοι είναι οι συγγραφείς, οι οποίοι δεν θα αναφέρουν κάποιον χρησμό στα έργα τους. Ακόμα και ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του καταγράφει τον χρησμό του Απόλλωνα προς τον Όμηρο σχετικά με την καταγωγή του: «Αναζητάς πατρίδα; Για σένα λογαριάζεται ως τόπος καταγωγής εκείνος της μητέρας σου, όχι του πατέρα σου. Το νησί της Ίου είναι η πατρίδα της μητέρας σου, το οποίο θα σε φιλοξενήσει, όταν πεθάνεις. Αλλά κράτησε κρυφό το αίνιγμα από τα νέα παιδιά» (*Ποιητική*, απόσπασμα 76).

Εκτός από συγγραφείς, οι οποίοι καταπιάνονται με ένα συγκεκριμένο θέμα (π.χ. ιστορικό, φιλοσοφικό, ποιητικό κ.α.), υπάρχουν και άλλοι, οι οποίοι δημιουργούν συλλογές. Κατά τον 5ο αι. μία παρόμοια συλλογή έργων συγγραφέων προγενεστέρων εποχών είναι αυτή του Στοβαίου («Να γνωρίζεις τον εαυτό σου», 3, 21, 26), ενώ κάποιοι άλλοι, όπως ο Απολλόδωρος κατά τον 2ο αι. π.Χ., ασχολούνται με διάφορες πραγματείες («Λάϊε, γιέ του Λαβδάκου, ζητάς απογόνους, οι οποίοι θα σου χαρίσουν ευτυχία. Θα σου χαρίσω αγαπητό γιό, αλλά είναι γραφτό να πεθάνεις από τα χέρια του, όπως συμφώνησε και ο Δίας, ο γιός του Κρόνου, καθώς αποδέχθηκε τις φοβερές κατάρες του Πέλοπα, τον αγαπημένο γιό του οποίου άρπαξες»). Ο χρησμός καταγράφεται περίπου έναν αιώνα μετά τον Απολλόδωρο από τον Υγίνο στο *Fabulae* 66-67, μία συλλογή ελληνικών μύθων. Αυτός ο «εγκυκλοπαιδισμός» στα έργα των δημιουργών των συλλογών έχει αποτέλεσμα να διασωθούν επιπλέον χρησμοί.

Φυσικά πολλοί χρησμοί, που έχουν παραδοθεί σε εμάς, έχουν δημιουργηθεί από ποιητές για τις ανάγκες των έργων τους. Ένας παροιμιακός λόγω περιεχομένου χρησμός, «Όποιος πληγώσει, αυτός θα θεραπεύσει», φέρεται ότι προέρχεται από τη χαμένη τραγωδία του Ευριπίδη *Τήλεφος* (σώζεται σε Σχόλιο στο *Νεφέλες*, 919 του Αριστοφάνη). Πολλοί φερόμενοι ως χρησμοί μάλιστα περισσότερο μοιάζουν με παροιμίες παρά ως τέτοιοι. Παρατίθενται εδώ οι ρήσεις «Όλ' η γη πατρίδα (του ανθρώπου)» από τον Ζηνόβιο (5, 74, ο οποίος μνημονεύει ως πηγή του τον Μνασέα από την Πάτρα, απόσπασμα 5) και «Θα βρεις, εάν ζητήσεις» (Κλήμης, *Στρωματείς* 4, 2, 5). Πάντως θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι συγγραφείς αυτοί είναι αρκετά μεταγενέστεροι, αφού αμφότεροι ζουν κατά τον 2ο αι., και μάλιστα ο Κλήμης είναι Χριστιανός.

Ως εκ τούτου οι περισσότεροι χρησμοί, οι οποίοι έχουν παραδοθεί σε εμάς, είναι πλαστοί και έχουν δημιουργηθεί εκ των υστέρων για να στηριχθεί το γόητρο του μαντείου με διαρκείς επαληθεύσεις. Αυτές οι «υστερομαντείες» ήταν δημιουργήματα χρησμολόγων και προφητών, οι οποίοι είχαν

μεγάλο συμφέρον ν' αποδίδουν στο μαντείο χρησμούς, οι οποίοι θα επιβεβαιώνονταν. Οι χρησμοί έπρεπε να βγουν αληθινοί. Σε πολλές περιπτώσεις κάτι γραφόταν μετά τα γεγονότα, οπότε υπήρχε ο χρόνος για να πλασθεί η υστερομαντεία. Γενικά δεν υπάρχει πτυχή της ανθρώπινης ζωής, στην οποία δεν είχε εισχωρήσει κάποιος χρησμός. Και αυτό αποδεικνύει το δέος, το οποίο προκαλούσε στον αρχαίο άνθρωπο το στοιχείο του θείου.

Αυτό το δέος, δηλαδή ο εύλογος φυσικός τρόμος του ανθρώπου μπροστά σε κάποια ανώτερη και εν πολλοίς άγνωστη δύναμη, διοχετεύθηκε στη μαντική, η οποία με τελετουργίες και διάφορες συμβολικές πράξεις θα μπορούσε να προβλέψει ή και να αποτρέψει το επερχόμενο κακό. Ωστόσο στο επίκεντρο της δελφικής θεολογίας τίθεται πάντοτε ο άνθρωπος, ο οποίος αφενός περιορίζεται από την έννοια του «μέτρου», δηλαδή του δεδομένου από τους θεούς ορίου για οποιαδήποτε εκδήλωση ή πτυχή της ζωής, αφετέρου καθίσταται ελεύθερος εντός αυτού του πλαισίου. Στην αναγκαία αυτή συνθήκη του βίου η ελευθερία του ανθρώπου συνδέεται άρρηκτα με την ευθύνη των επιλογών του και εξασφαλίζεται, εφόσον ο ίδιος συμπεριφερόταν ηθικά. Κατά συνέπεια το δελφικό μαντείο με ανάλογο πνεύμα δεν θέσπισε ποτέ ένα αυστηρό δόγμα και γι' αυτό ταυτοχρόνως μπορούσαν να συνυπάρξουν και εκστατικές λατρείες, όπως του Διονύσου.

Στους Δελφούς η εξύψωση της μαντικής σε υψηλό πνευματικό επίπεδο με ηθικό περιεχόμενο καταφαίνεται και από την έννοια της τήρησης του «μέτρου»: ο άνθρωπος έπρεπε να συνειδητοποιήσει την απόσταση, η οποία τον χωρίζει από τον θεό, και (ως εκ τούτου) το πεπερασμένο των δυνάμεών του. Σε διαφορετική περίπτωση η υπέρβαση του μέτρου ήταν ύβρις και οι ανθρώπινες πράξεις θα τιμωρούνταν από τους θεούς.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Βλάχος, Άγγελος, *Πυθίας Παραληρήματα*, Αθήνα 1983².

Fontenrose, Joseph, *The Delphic Oracle*, Berkeley and Los Angeles 1978.

Κωνσταντίνου, Ιωάννα Κ., *Δελφοί. Το μαντείο και ο ρόλος του στην πολιτικοκοινωνική ζωή του αρχαίου Ελληνισμού*, Αθήνα χ.χ.

Parke, H. W. – Wormell, D. E. W., *The Delphic Oracle I-II*, Oxford 1956.

Ανακαλύπτοντας τη Φωκίδα

Εκπαιδευτικές δράσεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους
της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φωκίδας

Συγγραφή κειμένων: Γεώργιος Αγιαμαρνώτης

Επιμέλεια: Αθανασία Ψάλτη, Βασιλική Κρασιά

Φωτογραφία εξωφύλλου: Κ. Νασιώκας

Οικονομική υποστήριξη: Γιώργος Αλιπαρμάκης, Ιωάννα Παπανικολάου

Καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπήλιος Πίστας | Σχεδιασμός: UpStage

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων
και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Εφορεία Αρχαιοτήτων
Φωκίδας

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

delphi.culture.gr